

Csigadíszes irhaszövetek

MIHÓK TAMÁS: *RIZÓMAZAJ*

A humánperspektíván, az ember egyeduralkodó státuszán túltekintő szemlélete a poszthumán költészethez közelíti Mihók Tamás második magyar nyelvű verseskötetét, miközben a természetfelfogást, a klímakatasztrófa okozta szorongást, valamint a rá adható reflexiók tematizálását, egyszerismind a társadalomkritikai arcélt tekintve a kortárs ökoköltészet tendenciáihoz csatlakozik (a nemzetközi ökolírából tavaly jelent meg egy reprezentatív magyar nyelvű válogatás: *A ránk bízott kert: Ökoköltészet – Világirodalmi antológia*, szerk. Péczely Dóra, Prae Kiadó, 2021.). Mihók Tamás versvilága, ámbár határsértő nyelvi alakzatokban, merész asszociációkban tobzódó, az előzmények (Harcos Bálint, Nemes Z. Márió, Németh Zoltán, Sirokai Mátyás, Tóth Kinga vagy Zilahi Anna vonatkozó poémáinak) ismeretében (már) nem felkavaró, metaforákban gazdag, technoreflexív költői nyelve, montázszerű, néhol a valóságtól eloldódó, a szürrealitás határát érintő képalakítása mégis eredetiként hat. Közelítése a komplex problematikához az „utániságot” mintázó poszthumán poétika variábilis (esetünkben az ökolírával párbeszédre lépő) természetét teszi láthatóvá – miként lehetséges a poszthumán költészet nyelvi-retorikai eszköztárával egyéniesíteni a vonatkozó jelenségkomplexumot úgy, hogy az nem lesz redundáns. Mint Nemes Z. Márió kapcsolódó tanulmányából tudható, a poszthumán lírának nem érdeke felszámolni a humánuralkodó státuszról való beszéd lehetőségeit, csupán alternatívákat kínál az „antropocentrikus humánideológiával szemben”, amire a *Rizómazaj* egy potenciális válaszkíséret lehet. (Nemes Z. Márió, *Kacsacsőrű-émlős-várás Kenguru-szigeten: A kortárs fiatal költészet poszt-antropocentrikus viszonyai*, Prae, 2017/1, 97.)

Mivel a dehumanizációs eljárások rendre elbizonytalanítják a versalanyok integritását, a versbeszélők kilétének, státuszának, perspektívájának azonosítása kihívást jelent a befogadó számára, mintha egy félkész világ hasonlóan befejezetlen teremtményei kérnének szót: „pirkadatkor műanyag szüleink alatt cikáztunk el / este dupla minőségű ikrát raktunk le”. *[hozzávalók]* Az átmenetiségben rekedt entitások eltávolodnak az ember (a mást csakis alá-fölérendeltségi viszonyban látó) távlatától, mert az állati, az emberi, valamint a műszaki-technológiai momentumok egymásra-hatását, kapcsolatlétesítését reprezentálják. Tehát a [szándékos vagy indirekt] határátlépés esély lehet egy alternatív életforma kialakítása felé, mindazonáltal az egybeolvadás, a limesek radikális felszámolása nem feltétlenül jelent esztétikai előrelépést, sőt, a versalanyok gyakran mint groteszk kreatúrák írhatók le: „bőröd most kialudt szén / a szőr alatti / pikkely alatti tollazatod / érintésre mint szemölcsök / véraláfutás-sztaniol / vesztes légzőnyílások”. *[allergének]* Áfra János a kötet fülszövegében utal rá, milyen vékony mezsgye húzódik a különböző létformák közt; mennyire súlytalan az átlépés egyikből a másikba, legyen szó antropomorfizációról vagy dehumanizációról. Mindez szükségszerűségként is felfogható, hiszen a természet sérülékeny kapcsolatainak, valamint az élő és a mesterséges érintkezésének újradefiniálása a pusztító kataklizma árnyékában alighanem elkerülhetetlen. Átértékelődnek, sőt, fokozatosan átrendeződnek az egyedek, populációk egymást

erősítő, vagy gyengítő kölcsönhatásai, felszámolódik a különbség a [biológiai terminus technikusoknál maradvá] mutualizmus, a kompetíció vagy a parazitizmus, test és gép vonatkozásában pedig teremtés és termelés között. Amiről szó van, az talán Tóth Kingánál a legexpresszívabb: „maga alá helyezi / a személyiséget műanyag / védi az áramköröktől / gombokban futnak / össze vezetőkei / idegvégződések irányítják / izgatottságát és ridegségét / ujjainak hőmérsékletét / indítja a billentyűzetet / hidegre kisebb / melege mélyebben / merül ereszkedik a gomb / közelebb enged / az alaplemezhez kitarul / a gép láttatja kisüléseit / meghibásodásainak nyomait / a páka beavatkozását / a huzalokon”. (Tóth Kinga, *Vezérlő = Uő., All machine*, Magvető, Bp., 2014, 53.) A határeltörés a nyelvhasználatban, a retorikai-grammatikai alakítástechnikában is leképeződik [például a biológiai és a tudományos-technológiai fogalomkészlet kontaminálásában], mindazonáltal Mihók Tamás komplex líranyelve [az elidegenítő gesztusok] gyakran még a szövegkohéziót is próbára teszi, nem beszélve az egyértelmű jelentésképződés korlátozásáról, ami igencsak megnehezíti a korpusz befogadását: „repedezett / gypsisol-arcbőrű nő / méhedből / cserje bújt elő / alagsorfényben szült / csecsemő / s együtt / a parafadugókat / égnek lóttúk / majd lázadó / öklünkkel / makadám-diót / törtünk [...] de rossz dombnak lenni / de rossz csikónak / ó jaj Shakuza jaj / zongorista ujjaidból / lett a kőolaj”. [*shakuzák*] A nyelvi létesítés transzgresszív aktusai, a határok tudatos elmozdítása a versalanyok [biológiai] azonosíthatóságát, pontos identifikációját, egyszersmind a beszédpozíciók rögzítését lehetetleníti el, de mintha éles kontúrvonalak nélkül is világos volna a határsértő létformák színrevitelének célzata – rendszertani hovatarozástól függetlenül minden [mindenki] ki van téve az ökokatasztrófa hatásának, a biológiai különbségtétel tehát nem releváns.

A fikatív lírai alanyok valóságként szembesülnek a végpusztulás közelségével, keserveikről, a túlélés lehetőségeiről gyakran aposztrofikus beszédhelyzetekben, a másikkal vagy önmagukhoz (auto-aposztrophé) való odafordulás retorikai alaphelyzetén keresztül adva hangot. Világuk egy sajátos, meglehetősen sötét tónusú, nyomasztó hangulatú bioszféra, ahol már kérdéses az ember vezető szerepe, mert az eltérő életformákkal történő érintkezés, az extrakorporális kapcsolatok újrakonstruálása szükségszerűen az ember felsőbbrendűségébe vetett hitének, másrészt a hierarchiában elfoglalt státuszának erodálódásával jár. Aminek önkéntes feladása igencsak távol esik az ember természetétől. Mindazonáltal a felvázolt lehetséges világ meglehetősen kétes minőségűnek tűnik, hiszen egyféle posztumán rezervátumként, egy mesterségesen zárt közegeként is felfogható a még élő [vegetáló] természet maradványaival és az új, kevert létformákkal benépesítve, nem tagadva el az emberi kéz mesterséges beavatkozásainak hatását: „a vízipókok a mesterséges fény sugarait ülték / a roncskatedrális több mint nyolcszáz halfajnak adott otthont / az ionmentes algák spóráira kamerákat szereltek / a nővérek a szaporodást figyelték majd alámerültek”. [*víz alatti harang*] A rezervátum mindenkor a kényszerű elszigetelés, a művi keretek közé szorítás képzetét idézi fel, eredendően véges, csak szimulakrumba a természetes, háborítatlan élőhelynek.

Ám az emberi hegemoniát nem feltétlenül csak a globális természeti katasztrófa fenyegeti, hanem a test korlátoltsága, sérülékenysége, amely betegségekben, kórokban, fertőzésekben, szervi elváltozásokban mutatkozik meg. Elegendő puszt-

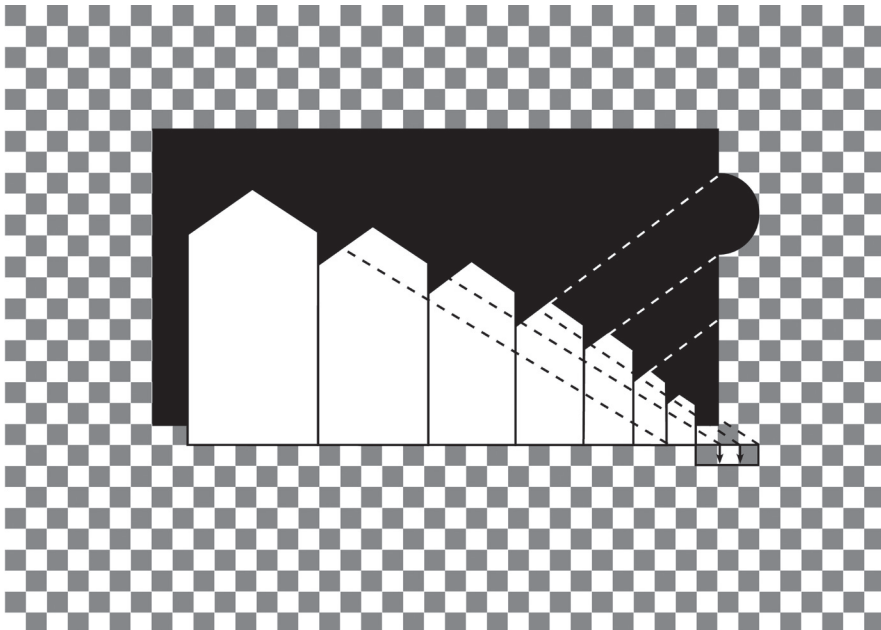
tán a szívritmushibára utalni [miként azt a második ciklus, az *Extraszisztolé* címével teszi], hogy egyértelmű legyen a test múlandósága, de a túlélés esélyein ront, hogy az elmúlást gyorsító jelenségek az emberi beavatkozás következtében súlyosbodtak. Hiába ismerünk rá az elhamvadó erdőt, az elpusztuló ökoszisztémát látván saját mulasztásainkra, csak felszínes tanulság megfogalmazására van lehetőség, érdembeli változtatásra aligha. Nincs más választás tehát, mint iróniával szemlélni az apokaliptikus történéseket: „a természeti csapások jó hatással / vannak az ember egyéniségére. [...] a kataklizma okozta sokk / kihat a növekedési hormonokra.” [*apokaliptikus rózsaszín ünnepi öltözetben*] Mihók Tamás kötete versről versre színre viszi az ember elmúlását, anélkül, hogy fájjalná azt. Mert az azonos logikát követő versekben rendre ugyanaz a távlat – az új minőségű életre egyrészt a technológiai dimenzió, másrészt a természet felé történő határátlépés jelenthet kilátást. *Natura* és *cultura* radikális elkülönítése tehát óhatatlanul értelmetlen gyakorlatként tételeződik. Mindez rendszeres problémaként jelenik meg a poszthumán lírában, eltérő közelítésben, Nemes Z. Máriónál például így: „Inda nő a szemből, és gally lesz / a pilla, ami rovarként rezeg. / A fejekből boldog fészek, / melyben tojássá dagad a szó.” [Nemes Z. Mária, *A megalázott Riga* = Uő., *A hercegprímás elsírja magát*, Libri, Bp., 2014, 36.]

A korpusz kritikus arcéle a társadalom destruktív működésének leleplezésében mutatkozik meg. A versalanyok az emberi civilizáció(k) működésképtelenségével, tudatlanságból, alakoskodásból vagy imposztorságból adódóan tévúton haladó fals mivoltával szembesítenek. Hiábavalóságként kerül leleplezésre a *self* mindenhatóságát előtérbe toló habitus, a féket nem ismerő individualista szemlélet, így végérvényesen érvényét veszíti az ember által kreált világ minden momentuma, kulturális öröksége, hétköznapi értékei, gazdasága, ipara, társadalmi berendezkedése: „coboly szörme a tiéd / ricinusolaj a tiéd / ápoló robotok / a tieid / adj hozzájuk kozmikus kapszulát latin nyelvet / nyílásokat nyelőcsöveket multikat fogyós teákat / reaktorokat fosszilis tüzelőanyagokat kipufogókat Kubát / protokollokat kriptopénzt mindezt azért / hogy néhány lélegzet erejéig kitűnhess”. [*hulladék-gazdálkodási elvek*] Mind a névtelenségből való kiemelkedés, a rendkívülivé válás óhaja, mind az előmenetelt ösztökélő [egszersmind kártékony] társadalmi parancs kudarcként szemlélhető, mert nincsenek *ememberek*, cserébe megmásíthatatlanul átalakult és a végelmúlásba indult az embert övező környezet. Tehetetlen düh színezi át az elkeseredés szólamait, a szembesítés vagy a számonkérés ugyanis már rég elégtelen a változ[ta]táshoz, marad a rezignált [olykor ironikus] tudomásulvétel, hogy megszűnik az ismert ökoszisztéma, a humán lét feloldódik a posztantropocén kor szétszálazhatatlan egységében. Valahol a távolban feldereng egy eltérő minőségű evolúció esélye, ahol nem létezik más életformákat elnyomó [uralomra törő] faj, hanem egy sajátosan egymásba-fonódó, az egyes entitások közti választóvonalat át-átlépő biológiai sokféleség alakulhat ki. Míg azonban a vízió valóság nem lesz, csak fohászra van lehetőség az elmúlókért, „a gépekért, amik a folyóba kotorják a kórházi hulladékot / és a cementgyárban dolgozók megtört tüdejéért, / a becsületes erdészek mártírúméért / és az oligarchák gránitba vésett címereiért, / a halastavak szeméthalmaiért és a hullámok néma szidalmáért / és a soha érvénybe nem lépett zöld törvények bürokratikus csermelyéért, / a bevásárlókocsikért, amik-

ben a profit és a halálzási arányszám egyaránt megfér, / és a megszelídített vadak halálugrásáért”. [*look back in anthropocene*]

Amikor antropomorfizációról, dehumanizációról, poszthumánról vagy posztantropocénról esik szó, árulkodó a szemléleti zsákutca, hiszen a bemérési pont, az origó mindenkor az ember, miközben az embert körülölelő milliárd nagyságrendű, meglehetősen eltérő létforma csupán szélsőségesen leegyszerűsítve kerül említésre, környezetként. Tehát kérdéses, hogy miként távolodhatunk el az antropocentrikus perspektívától, ha emberi távlatunk egyoldalúságra van korlátozva. Mihók Tamás kísérlete az eltérő biológiai organizmusok nyelvén keresztül próbál szakítani a humáncentrikus nézőpont egyeduralmával, versalanyainak különféle módokon adva hangot, megszólalási lehetőséget. Versvilága egyedi biodiverzitást teremt, akár nem-létezőt vagy mechanikust is bekapcsolva az elrendeződésekbe. A *Rizómazaj* nem a poszthumán Jeremiás siralmi, hiszen a végpusztulás relativizálása egy új életminőség felé mutat, az ember elmúlása pedig nem feltétlenül tragédia, amint azt a mottónak választott Patricia MacCormack-idézet is szemlélteti: „There is nothing martyr-like about devaluing humanity.” Vagyis a mártíromság elveszíti magasztos, szakrális jelentőségét, a vég már-már szükségszerűnek tűnik. Mihók Tamás verseit tehát aligha lehet lamentációként olvasni, mivel túltekintenek a természeti katasztrófán, és a kataklizmát követő élet lehetőségeit keresik, a túlélő létfragmentumok egyesülésében látva az eszményi létezés esélyét. [*Holnap Kulturális Egyesület*]

BÉRES NORBERT

• • • • •

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. E-mail: alfoldfolyoirat@gmail.com — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 10800 Ft, félévi 5400 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.